

UDC 82:801.6

DBTBL 17.07.41

¹Yerlan ZHIYENBAYEV, ²Shakhida JUMABAYEVA

¹PhD, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi
Filoloji Fakültesi Türk Filolojisi Bölümü, Türkistan, Kazakistan (e-mail:
yerlan.zhiyenbayev@ayu.edu.kz) ORCID: 0000-0001-9234-4780

²Doktora öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, Ankara, Türkiye (e-mail: shakhida.jumabayeva@hbv.edu.tr)
ORCID: 0000-0001-5997-5847

**Şarof Boşbekov'un "Demir Kadın" Adlı Piyesi Üzerine
Bir Tahlil Denemesi**

Özet

Özbek edebiyatının temsilcisi Sharof Boshbekov, 1980'lerin Özbek tiyatrosunun gelişmesinde önemli bir rol almıştır. Onun piyeslerinde gerçekçilik hâkimdir. Yazарın eserlerinde toplumun kusurları mizahi betimlemelerle ima edilir. Dramatik eserlerinde tarihin derinliklerine nazaran, yazارın yaşadığı çağın olayları ve fenomenleri tasvir edilmektedir. Ayrıca eserlerinde köylülerin hayatı eleştirel bir şekilde tasvir edilmektedir. Bu çalışmamızda, Şarof Boşbekov'un "Demir Kadın" adlı piyesi günümüzde Türk edebiyatında yaygın olarak kullanılan modern metin tahlil yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Metnin edebî değeri ve yazارın görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Metnin tahlili, 1980-1990 yılları arasındaki Özbekistan'ın siyasi ve kültürel manzarasını, metnin yapısını, kişi, zaman ve mekân kavramları arasındaki ilişkiyi kapsamaktadır. Bunun yanı sıra eserin dil özelliklerini ve yazım üslubuyla ilgili bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Özbek edebiyatı, kadının ailedeki rolü, komedi türü, gerçeklik, metin tahlili.

¹Yerlan ZHIYENBAYEV, ²Shakhida JUMABAYEVA

¹PhD, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University
Faculty of Philology Department of Turkish Philology, Turkistan, Kazakhstan
(e-mail: yerlan.zhiyenbayev@ayu.edu.kz) ORCID: 0000-0001-9234-4780

²PhD student, Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letters, Department of
Turkish Language and Literature, Ankara, Turkey (e-mail:
shakhida.jumabayeva@hbv.edu.tr) ORCID: 0000-0001-5997-5847

Literary Analysis of Sharof Boshbekov's Comedy «The Iron Woman»

Abstract

Sharof Boshbekov, a unique writer, played an important role in the development of Uzbek drama in the 1980s. It is obvious that realism prevails in his plays. In the writer's works, the flaws of society are implied by humorous descriptions. His dramatic works depict the events and phenomena of that time, and not the depths of history. His works also critically describe the life of villagers and peasants. In this study, we analyzed Sharof

Boshbekov's comedy "*The Iron Woman*" using the modern method of text analysis, which is widely used today in Turkish literature, and tried to determine the literary value of the text and the views of the writer. The analysis of the text covers the political and cultural landscape of Uzbekistan in the 1980-1990, the structure of the text, the relationship between the concepts of character, time and space. In addition, the language features and writing style of the work have been clarified.

Keywords: Uzbek literature, the role of women in the family, comedy genre, reality, text analysis.

Giriş

Şarof Boşbekov'un ünlü piyesi *Demir Kadın* Özbekistan Cumhuriyet Tiyatro Festivali'nde Grand Prix kazanmıştır. Daha sonra Orta Asya Tiyatro Festivali'nde de birincilik almıştır. Bu oyundan yola çıkararak hazırlanan uzun metrajlı bir film ve operet Taşkent ve Moskova'da yayınlanmıştır. *Demir Kadın* piyesi, 1990 yılında Özbekistan Hamza Devlet Ödülü'ne layık görülmüştür [1, s. 344].

Bu çalışmada, komedi türünde kaleme alınan *Demir Kadın* (48 sayfa) adlı piyes tahlil edilmeye çalışılmıştır. Amacımız Özbek edebiyatının bir edebi eserini Türkiye'de yaygın olarak kullanılmakta olan çağdaş yöntemlerle tahlil ederek, metnin ana düşüncesini ve değerini ortaya koymaktır. Böylece kökleri ortak Türk halklarının edebiyatlarındaki *ortak zihniyet, benzer tema ve toplumsal gerçekçilik* akımına bir örnek sunmak hedeflenmiştir. Tahlil yöntemi olarak Prof. Dr. Şerif Aktaş'ın "Şiir Tahlili" (Ankara, 2009) ve "Anlatma Esasına Bağlı Metinleri Tahlili" (Ankara, 2013) adlı çalışmalarında belirtilen hususlar dikkate alınarak, *Zihniyet, Yapı, Tema, Dil ve Anlatım* başlıklarında metin incelemesi yapılmıştır. Bunun yanı sıra Prof. Dr. Nurullah Çetin'in "Şiir Çözümleme Yöntemi" (Ankara, 2015) ve "Roman Çözümleme Yöntemi" (Ankara, 2011) adlı teorik eserlerindeki metin incelemeye dair önerileri dikkate alınmıştır.

Özbekistanlı yazar Şarof Boşbekov'un *Demir Kadın* adlı piyesi 1989 yılında sahnelenmiştir. 20'den fazla dile çevrilmesine rağmen, şimdilik Türkiye Türkçesine aktarılmamıştır. Dolayısıyla tahlil sırasında metnin Özbekçe nüshası üzerinde inceleme yapılmıştır. *Demir Kadın* piyesinin tahliline geçmeden önce, eserin kısa özetini sunmayı isabetli gördük:

Eserin Özeti: Tamirci Koçkar, sıradan bir köylündür. Kırsal bölgede eşi ve çocuklarıyla birlikte yaşamaktadır. Bir kavgadan sonra sarhoş kocasına küsen karısı çocuklarıyla birlikte "ders vermek için" evi terk eder. Aynı gün şehirden Alimcan adlı robot mühendisi Koçkar'ın evine gelir. Alimcan, köye pamuk toplamak ve test etmek için bir robot getirmiştir. Koçkar o robot'a aşık olur ve ona "Alomat" (*Türkçe aktarması: Muhteşem*) adını verir. Hatta imam arkadaşı Suvan'ı nikâh kıyması için çağrıır ve

robotla birlikte yaşamaya başlar. Bu arada Alomat, kırsal kesimdeki insanların yaşamalarını analiz eder, bilişsel uyumsuzluk yaşar ve yüksek voltajlı bir transformatöre bağlanarak intihar eder. Bu olaydan sonra Alimcan robotu kaybettüğüne üzülür. Çok zor şeylelerle işkence ettiğini söyleyerek Koçkar'ı suçlar. Koçkar ise, Alomat'ın her Özbek kadının her gün yaptığı rutin işlerinden fazla iş yapmadığını söyleyerek, suçlamaları reddeder.

1. Metnin Zihniyeti

Metnin zihniyetini ortaya çıkarmak için yazarının edebi kişiliği, sanat anlayışı ve eserin yazıldığı dönemin önemi büyektür. Bu bağlamda Aktaş [2, s. 29], insan tarafından meydana getirilen her eser, ortaya çıktığı zaman dilimine ait özelliklerden yararlandığını ve dönemini farklı bakımlardan temsil ettiğini vurgular. Metnin ortaya konulduğu döneme hâkim zevk ve anlayış eserin yapı, tema ve anlatımında kendisini hissettirir. Bu bağlamda Sovyetler Birliği dönemindeki siyasi ideolojinin hâkim olduğu yıllarda yazılan *Demir Kadın* piyesinde toplumsal meselelerin edebiyata has bir şekilde eleştirildiği söylenebilir.

1980'li yıllarda itibaren Özbek edebiyatının temsilcisi olarak ün kazanan Şarof Boşbekov, 4 Ocak 1951'de Semerkant bölgesinin Bulungur ilçesinde doğmuştur. 1974 yılında Sanat Enstitüsü Müzikal Oyunculuk Bölümü mezunu olduktan sonra Taşkent Mukimiy Müzikal Tiyatrosu'nda ve Gülistan Tiyatrosunda oyuncu olarak çalışmıştır.

Edebiyat kapısını hikâye yazmakla açan yetenekli yazarın eserlerinden “Şerif ve Maruf”, “Yüzsüz” (1993), “Altın Çocuk” (1994) gibi filmler yaratılmıştır. “Palyaço” (1996) ve “Farhod ve Şirin” (1996) piyeslerinin hazırlanmasında da senarist ve yönetmen olarak görev almıştır. Adı geçen filmlerin yanı sıra, onun kaleme aldığı piyesinin senaryosuna dayanılarak “Charkhpalak” (2010) dizisi çekilmiştir. Buna ek olarak “Aptal Melekler” (1995), “Zordan Zor Çıksa” (1996) gibi oyunlar Özbekistan'daki tiyatrolarda sahnenelenmiştir.

Şarof Boşbekov'un “Takdir Eşiği” (Kaderin Kapısı) komedisi, “Tikansız Tipraticanlar” (Dikensiz Kirpi) piyesi, “Tulpov Uzgan Tulporlar” (Seçkin Tulparlar) draması birçok tiyatroda sahnenelenmiştir ve Özbekistan Yazarlar Birliği tarafından verilen “Maksud Şeyhzoda” (1989) yıllık ödülünü kazanmıştır. Mizah hikâyeleri, *Özbekistan adabiyati va sanati* gazetesi tarafından “Yılın en iyi çizgi roman çalışması” (1982) olarak belirlenmiştir. *Müştüm* dergisinde yayımlanan “Büyük Gurur”, “Büyük Korkaklık”, “Büyük Mutluluk” başlıklı yazıları “Yılın En İyi Gazetecilik Çalışması” (1992) ödülünü almıştır [1, s. 344].

Bu bağlamda yazarı tanıtan en ünlü eseri elbette *Demir Kadın* komedisidir. Sadece, Özbek edebiyatında değil, dünya çapında tanınmış bir yapıttır. İlk defa 1989 yılında Fergana Bölge Tiyatrosu'nda sahnelenen bu komedi, yayınlandığı yıllarda düzenlenen uluslararası yarışmalarda da birincilik kazanmıştır.

Bugüne kadar 20'den fazla dile çevrilen bu eserin Rusya, Çin, Polonya, Belarus, Azerbaycan ve Çekoslovakya tiyatrolarında sahnelendiği bilinmektedir.

Bu eserin tanınmasında yazarının edebi kişiliğinin önemi büyktür. Zira Şarof Boşbekov hem gerçekçi hem de hayatın karmaşıklıklarını büyük bir zekâ ile yansıtabilen gururlu, cesur bir yazardır. Toplumsal gerçekçi yazarın eserleri birçok defa sansüre uğramıştır. Hâlbuki kendisi de anılarında yazdıklarından hoşlanmayan bazı üst düzey yetkililer tarafından eleştirildiğinden söz eder. 1990'lı yıllarda onun tüm eserleri tiyatrolardan kaldırılmıştır. Hatta halkın takdirini kazanan *Demir Kadın* piyesinin oynanması ve yaylanması yasaklanmıştır. Devlet televizyon kanallarından da *Demir Kadın* filmi yayından kaldırılmıştır. Buna rağmen internet sitelerinde *Demir Kadın* komedisi seyircilerin zevkle izlediği filmler arasındadır. Zira bu komedinin dikkat çekici olay örgüsü seyircileri eğlendirerek Özbek toplumundaki kadının trajedisini yansıtmanın yanı sıra Sovyetler Birliği dönemindeki Orta Asya topraklarındaki toplumsal sorunlar, işçilerin cahilliği, erkeklerin içkiye meyil etmesi, emekçilerin ezilmesi, köylerdeki eğitsizlik ve dinin istismar edilmesi vb. gibi meseleleri çağrıştırır.

2. Metnin Yapısı

Anlatma esasına bağlı edebi metinlerde yapı üzerinde dururken bu eserlerin tamamlanmış birer sistem olduğunu hatırlamak, her sistemin kendisini meydana getiren birimlerden oluştuğunu düşünmek, bu birimler arasındaki ilişkinin varlığını kabul etmek gereklidir [3, s. 40].

Araştırma konumuzu teşkil eden *Demir Kadın* piyesi sahnelenmek amacıyla kaleme alınmıştır. Diyalog şeklinde yazılmıştır. Her bölüm başlığı özel adlandırılmamıştır. Ayrı ayrı sahneler halinde sunulmaktadır. Her sahne ayrı bir birim olarak ele alınabilir.

Birinci Birim: Köy. Sade, mütevazı bir avlu. Birkaç sütun düz sundurma, sağda sokak kapısı, önünde ahşap yatak. Koçkar her günde gibi sarhoş halde köyde kavga ettikten sonra, köydeki beş arkadaşın yardımıyla karısı onu avludaki ağaca bağlar. Kumru, kocasının yaptıklarından pişman olsun diye, çocukların birlikte evi terk eder. Koçkar yardım isteyerek komşularını çağırır. Ama kimse gelmez. O anda kapıdan Alimcan girer. Elinde büyük

kutusu var. Şehirden geliyormuş. Koçkar'ın kalkmasına yardım eder. Yaptıklarını söylemeye utanan Koçkar, konuyu değiştirmek için robot kadın hakkında sorular sormaya başlar. Alimcan pamuk toplamak için üretilen elektronik bir robot üzerinde çalıştığını ve bu robotun harici görünüşü insandan farklı olmadığını anlatır. Hatta bir ev kadınının yapabileceği bütün işi hiç yorulmadan yapabileceğini söyler. Kutunun kapağını açtığında karşısında güzel bir kız gören Koçkar ona aşık olur. Robot kızı Alomat adını verir. Alimcan robotun düğmesine bastığında önce yanıp söner, sonra birkaç adım ileri yürür ve durur ve konuşur. Alimcan robotun eksik kalan işlemlerini kontrol ederken, Koçkar Alomat'a evdeki durumu anlatmaya başlar. Eşi Kumri'nin evi terk ettiğini ve zor durumda kaldığını bildirir. Yavaşça Alimcan'a yaklaşır, Alomat'ın kendisine ev işlerinde yardımcı olmasını rica eder. Alimcan robotun bazı eksik kaldığı yerlerini kontrol etmek için ricasını kabul eder. Koçkar, Alomat'la dini evlilik yapmak istediğini söylediğinde, Alimcan robotun bir insan olmadığını ve makine olduğunu anlatmaya çalışır. Ama Koçkar bu uyarıyı dinlemek istemez. Bundan sonra Alimcan onu kendi halinde bırakarak evden çıkar. Koçkar ise, Alomat'a Kumri'nin bazı kıyafetlerini verir. Ev kadınının görevlerini anlatır. Bu birim eserin girişi addedilebilir. Birimde 1980'li yıllarda Özbek toplumundaki aile düzensizliği, kadınlara karşı sorumsuzluk ve işçilerin içkiye düşkünlüğü betimlenmektedir.

İkinci Birim: Bu bölümde, Koçkar köydeki molla arkadaşı Suvan'ı evine çağırır ve Alomat'la nikâhlarının kıymasını ister. Nikâh işlemi yaparken robot kadının şarkısı söyleyerek dans etmesi gibi tuhaf hareketlerinden korkan Suvan, kendisini kapıdan dışarı atar. Hatta Alomat'ı Koçkar'da durduramaz. O anda kapıdan Alimcan girer ve Alomat'ı zorla durdurur. Eşyalarına izinsiz dokunduğu için Koçkar'a çok kızar. Koçkar ise, Alomat benim nikâhlı karım diyerek Alimcan'dan kıskanmaya başlar. Alomat ev işleriyle meşgul olur. Tandırda ekmeğin pişirir, yemek yapar, tezek toplar, çamaşır yıkar. Ev kadınlının yaptığı rutin işleri yapmaya çalışır. Bu birimde geleneksel Özbek toplumundaki kadının zor ve çileli görevi çağrıştırılmaktadır. Hâkim anlatıcı nikâhla ilgili ifadelerle dinin istismar edilmesine de degeinmektedir. İnsanların belli kurallara uygun düzenli yaşaması için yüzyıllardan beri sürdürülen dini inanç bu eserde insan ile robotun evlenmesinde araç olarak gösterilmiştir. Böylece dini istismar eden bazı köy imamları eleştirilmektedir.

Üçüncü birim: Akşam. Alimcan odasında hâlâ çalışmaktadır. Cadde tarafından bir traktörün durduğu duyulur. Kısa süre sonra Koçkar elinde ağır çantayı içeriye taşıması için Alimcan'a bağırarak yardım ister. İkisi çantayı zorlukla içeri alır. Alomat ise, Koçkar ile Alimcan'ı sofraya davet eder.

Kendisi ağır çantayı bir eliyle içeriye taşır. Yemekten sonra herkes odasına uyumaya gider. Koçkar dışarı çıkar. Alimcan'ın penceresine gelip tuhaf sorular sorar. Alomat'ın gözleri açık halde durduğundan uyuyamıyorum diyerek şikayet eder. Alomat'ın çok düzenli olduğundan rahatsız olduğunu bildirir. Sonra ikisi kavga etmeye başlar. Bu birimde insanoğlunun merhametsiz ve insafsız olduğu belirtilmektedir. Nefsinin peşinde koşan erkekler, her şeye rağmen memnun olmayan gönül ve toplumundaki kadınların tipki robot gibi durmadan çalışmakta oldukları tasvir edilerek, toplumsal aksaklıklara sanata has bir şekilde gönderme yapılmıştır.

Dördüncü birim: İki gün geçer. Alomat avluda ahşap yatakta oturuyordu. Koçkar, Alomat'a ellerinin çok soğuk olduğunu söyleyip, karısı Kumru ve Alomat'ı karşılaştırmaya başlar. Sözlerinden belli oluyordu ki, Kumru'yu özlemeye başlamıştır. Alomat'la günlük hayatı hakkında konuşur ve sonunda ağlamaya başlar. Bu birimde de doyumsuz nefisten bahsedilmektedir. Kontrol edilmediği takdirde insan nefsinin sınırsız olduğu ve insafsızlık eleştirel gerçekçilik duygularıyla anlatılmaktadır.

Beşinci birim: Üçüncü gün. Koçkar yine ağaçbağı halde dir. Avluda başka kimse yok. Biraz toparlanır ve etrafına bakar. Yardım isteyerek bağırır, yine kimse yok. Biraz sonra kapıdan oğlu ve Kumru girer. Kocasının üç gün boyunca hâlâ bağlı olduğunu sanan Kumru, telaşla yaklaşarak ipi çözmeye başlar. Koçkar Kumru'nın döndüğüne çok sevinir. Kapıdan Alimcan üzgün halde girer ve "Alomat'ı kaybettigini, çalışırken yandığını" söyler. "Sabahtan akşamaya kadar durmadan çalışmış! Sonučta o demirdir! Bakımı yapılmalıdır, dikkatli kullanılmalıdır!" diye Koçkar'ı suçlar. Ama Koçkar kendisini suçlu sanmıyordu. "O ne iş yaptı ki? Yine de yedi veya sekiz çocuk doğurmadı... Sonučta o bir Özbek kadınının yaptıklarının sadece yarısını yapabildi" diye kendi kendine konuşur. Eşi Kumru'nın robot olmadığını şükür ederek mirıldanır. Son birimde Özbek kadınlarının toplumdaki yeri ve kadınlar için köylerdeki zor şartlar ima edilmektedir. Hâkim anlatıcı bu ifadelerle Özbek toplumundaki yaşamı ironi olaylarla gülünç olarak anlatmasına rağmen, toplumsal gerçekçilik açısından düşüncelerini vurgulamaktadır.

2.1. Mekân Unsurları

Çetin'in ifadesine göre [4, s. 133], mekânlar, edebi esere özgü olay ya da olayların ve kişi unsurlarının hareketlerine ayrılmış bir sahne olan yerdir. İncelediğimiz bu eserde olaylar özellikle Özbekistan'ın bir köyünde yaşanmaktadır. Köyün adı belirtilmemiştir. Kapalı mekân olarak Koçkar'ın evi tasvir edilir. Mekân tasvirleriyle başlayan metnin ilk cümleleri şöyle başlamaktadır:

Özbekçesi:	Türkçe aktarması:
<p>Қишлоқ. Оддий, камтарона ҳовли. Тўғрида бир неча устунли пешайвон, ўнгда ластаккина кўча эшиги, олднироқда ёғоч каравот. Саҳнадаги ҳар бир жиҳоз, ҳар бир буюмда нимадир етишмайди: эшик-дераза ромларининг ярми бўялган, ярминнинг ранги ўчиб кетган; ёғоч каравотнинг битта оёғи йўқ, ўрнига ғишт териб қўйилган; кўрпа-ёстиққа ямоқ тушган; пиёлаларнинг лаби учган ёқн чегалакган, чойнакиинг жўмрагига тунука кийгазилган ва ҳоказо [5, s. 1].</p>	<p>Köy. Basit, alçak avlu. Sağda birkaç sütunlu bir sundurma, sağda kirli bir ön kapı ve önünde ahşap bir yatak var. Sahnedeki her mobilya parçasında bir şey eksik olduğunu fark etmek mümkündür: kapı pencere çerçevelerinin yarısı boyanmış, pencerenin rengi solmuş; ahşap yatağın hiç ayağı yoktur ve yerini tuğlalar almıştır; yastık üzerinde bir yama; fincanların kenarları dalgılı, çaydanlık teneke ile kaplanmış vb.</p>

Açık mekân olarak pamuk sahası betimlenir. Bununla birlikte olay örgüsü arasında Taşkent'ten söz edilmektedir. Genel olarak metnin olay örgülerinde mekân unsurları geri planda anlatılmaktadır. Zira yazarın amacı mekân unsurlarının özelliklerini göstermekten ziyade, toplumsal gerçekleri sezdirmek olduğu belirgindir.

2.2. Şahıs Kadrosu

Edebi eserlerin önemli bir parçasını kişiler oluşturur. Kişiler en genel anlamda olumlu ve olumsuz, yani iyi ve kötü kişiler olarak karşımıza çıkar [6, s. 143].

Bu eserdeki önemli rolleri üstlenmiş olan **ana karakterler** şu şekilde sıralanabilir:

Koçkar: Traktör sürücüsüdür. Ağır işlerde çalışan işçidir. Bir ailenin sorumlusumasına rağmen, içki içerek görevlerini ihlal eden bir şahıstır. Kendisi 40 yaşıdadır. Ancak 50 yaşındaki yaşlı bir kişiye benzeyen biridir.

Kumri: Ailesine düşkün, ev işi ve çocukları için durmadan çalışan bir ev kadıdır.

Alimcan: Toplumdaki sosyal sorunları eleştiren ve milletin yaşadığı toplumsal sıkıntıları çözmeye çalışan bir bilim adamıdır.

Alomat: Alimcan'ın keşfettiği robot. Hâkim anlatıcı robotu kişileştirerek intak ve teşhis sanatı kullanmaktadır. Hatta robot kadınla evlilik macerasını anlatarak sıra dışı hayali olayları tasvir etmektedir. Bütün

bunlar hem eserin gülünç yönünü göstermekte hem de kadının toplumdaki yerini belirtmektedir. Hatta Alimcan kendisinin icat ettiği robotu tanıtırken söyle demektedir:

ÖzbekçeSİ:	Türkçe aktarması:
<p>Ана шунинг учун ҳам роботлар керак-да! Мана сиз, болаларимизнинг ўқиши нима бўлади, дейсиз, аёлларимиз ёш болаларини қаерга қўяди, дейсиз. Роботга бунинг аҳамияти йўқ. Тушуняпсизми? У факат ишлайди! Ишлайверади, ишлайверади, ишлайзеради! [5, s. 10].</p>	<p>Bu yüzden robotlara ihtiyacımız var! Burada çocuklarımızın eğitimine ne olacak, kadınlarımız küçük çocuklarını nereye koyacaklar diyorsunuz. Robot için önemli değil. Anlıyor musunuz? Sadece çalışıyor! Çalışıyor, çalışıyor, çalışıyor!</p>

Bunun yanı sıra eserde yardımcı kişi karakterlerini de görmek mümkündür: Sharofat, Suvan, Bozorboy, Turobcon, Saltanat gibi kişiler olay örgüsünde sadece yardımcı kişi unsurları olarak yer almaktadır. Onlar hakkında ayrıntılı betimleme yapılmamıştır.

2.3. Zaman Kavramları

Zaman unsuru, edebi eserlerde olayların geçtiği, olup bittiği, cereyan ettiği nesnel, vaka ve anlatma zaman dilimlerini karşılayan bir kavramdır [6, s. 126].

Bu eserde belli bir zaman dilimi hakkında bilgi yoktur. Karı kocanın kavga etmesi, karısının evi terk etmesi eserin giriş kısmında tasvir edilmektedir. Eserin düğüm bölümünde ise, kişi, mekân ve zaman kavramları artarak, Alimcan adlı bilginin köye robot getirdiği an betimlenir. Koçkar'ın robota aşık olması, onunla evlenmesi, robotun zor işlerden dolayı çökmesi birkaç günlük zaman çizelgesini sezdirmektedir. Eserin giriş kısmında evini terk eden Kumru adlı kadından söz edilir. Eserin sonunda ise, o kadının üç gün sonra çocuğuyla birlikte evine geri döndüğü anlatılır. Demek eserin zamanı üç günü kapsamaktadır. Olay örgülerinde belli bir mevsimden söz edilmese de, eserdeki pamuk toplama işlemeye dayanarak zaman unsuru olarak güz mevsimi çağrıştırıldığı söylemek mümkündür.

3. Tema

Aktaş'ın ifadesine göre [2, s. 31], metinde ele alınan tema o yapıyla birlikte vardır. Tema metnin yapısı ve anlamıyla somutlaşır. Metnin

temasını bulmak için gösteren durumundaki yapı ve anlatımdan yola çıkmak, bu yapıyı oluşturan birimleri neyin bir araya getirdiğini; bu birimlerin niçin bir araya geldiğini sorma ve düşünmek gereklidir. Temayı bulmak için metnin yapı bakımından çözümlenmesine ihtiyaç vardır. Çünkü bir metinde, kendi içinde anlam değerini taşıyan yapıyı meydana getiren birimler tema etrafında birleşirler.

Aile fertleri arasında birçok sebebe bağlanabilecek olan uyumsuzluklar çatışmaları ortaya çıkarmaktadır; çatışmalar da sosyal açıdan toplumun aynası durumunda olan edebiyata yansımaktadır [7, s. 72]. *Demir Kadın* piyesinin yapısındaki birimler yukarıda ayrı ayrı gösterilmiştir. Bu birimlerin ortak paydası Özbek toplumundaki kadınların yeri ve köylerdeki yaşam şartlarının zor olduğu ifadesi etrafında birleşmektedir. Temayı da bu cümleden hareketle belirlemek mümkündür.

4. Dil ve Anlatım

Dil bakımından bu piyeste atasözleri, deyimler ve kalıp ifadelere rastlamak mümkündür. Yabancı kelime ve bölgesel argolara yer verilmemiştir. Yazar bu eseri komedi olarak kaleme aldığından dolayı, sık sık mizah ve ironilere başvurmuştur.

Kurmaca dünyaya has varlık ve görünüşler, bakış açısından aracıyla metinde cisimleşir. Her sanatkârın ancak bir kurmaca dünya yaratabileceğini düşünürse onun birden çok eser vermesini bakış açısına ait değişikliklerle izah edebiliriz. Hatta bakış açısından kurmaca dünyanın teşekküründe de rol sahibidir. Çünkü kurmaca dünya, üzerinde yaşadığımız dünyadan alınan unsurlarla kurulur [3, s. 70].

Yazar bu eserlarındaki anılarında “Bu eserimde herhangi bir sistem hakkında yazmadım. Coğulukla kişisel deneyimlerim hakkında yazdım. Annem, kız kardeşlerim ve yengelerim hayatları boyunca pamuk hasadı yapıyorlardı. Yengelerimden birinin pamuk toplarken doğum yaptığını da hatırlıyorum. Onların imajında Özbek bir kadının acısı, hayalleri ve sevinçlerini betimlemeye çalıştım. Amacım mevcut sistemi eleştirmek değildir” diyerek açıklama yapmaktadır.

Bağımsız Özbekistan'ın dili ve edebiyatı 1991 yılından itibaren hatırlı sayılır bir gelişme göstermiştir. Bazı Özbek şair ve yazarları, önceki dönemlerin dil ve edebi eserlerinin çok daha iyi ve özlü olduğunu ileri surseler de bağımsızlık olmadığı için resmi anlamda kendilerini özgürce ifade edememişlerdir [8, s. 475].

Şarof Boshbekov'un bu piyesinde kullanılan üslup araçları sanatsal imajda önemli bir rol oynamaktadır. Eserde farklı duygusal-anlatım üslubunu görmek mümkündür. Yazarın olaylara karşı tutumu kesin ve canlı ifadelerle sunulmuştur. Üslup araçlarının uygun kullanımı, sanatsal etkiyi

artırmaktadır [9, s. 136]. Karabulut'un ifade etiği gibi [10, s. 38], kişinin yaşadığı çevre, aldığı eğitim, ahlaki ve inançsal değerleri vs. onun dil kullanım özelliklerini ve onun kimliğini belirler.

Anlatma esasına bağlı edebi eserlerde çok önemli olan ve diğer unsurları çevresinde toplayan olay örgüsünün şekli, başlangıç ve bitiş noktası, diğer örgülerle kesiştiği ve ayrıldığı yerler, geniş ölçüde, bakış açısına bağlıdır. Olay örgüsünde yer alan kişilerin yaratılması ve tanıtılması, mekân olarak seçilen yer ve mahallin tanıtılması ve tasviri konusunda da, üzerinde durulacak kavamlardan biri bakış açısından [3, s. 71]. Bu eserde yazarın bakış açısını belirtmektedir. Toplumdaki aksaklıklara dikkat çekmek istemektedir. Metnin olay örgüsü ile "söylem" (discours), bakış açısının verdiği imkânlar çerçevesinde birleştirilmiştir.

Sonuç

Demir Kadın piyesi, Sharof Boshbekov'un başarılı eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Eserde en çok geleneksel Özbek toplumunda kadınların yeri üzerinde durulur. Yazar, eserindeki kişilerin ilişkilerini; bu ilişkilerin nitelğini ve gelişimini anlatır. Kişiler arasındaki neden sonuç ilişkisini iyi kurar. Hâkim anlatıcı gerçeğe dayanan, sağlam yapılı, kişilerin psikolojilerini inceleyen, bir eser yaratmaya çalışmıştır. Eserdeki kişilerin münasebeti günümüz toplumuna benzediği ve insanların yaşam tarzı ve psikolojik yapılarını çok başarılı bir biçimde anlatması bakımından mutlaka izlenilmesi ya da okunması gereken Özbek edebiyatındaki komedi eserlerinden biri olduğu söylenebilir.

Eserde yazar, kişileri sunmada ve detaylandırmada hem anlatıcı bakış açısından hem de olay kişilerinin bakış açısından faydalansmıştır. Kişiler, bazen birbirleri bazen de kendileri hakkındaki duygularını ve düşüncelerine ileri sürmüştür. Bu durum anlatımda tekdüzeligi ortadan kaldırılmıştır. Bu teknik metnin inandırıcılığını ve okuyucu ya da izleyici üzerindeki etkisini de artırmıştır.

Eser adı olan *Demir Kadın*, çağrılmış gücü yüksek ve sembol değeri olan bir sözcüktür. Eserin merkezinde cinsellikten olabildiğince uzaklaştırılmış bir hayali aşk hadisesi yer almaktadır. Bu bağlamda eserdeki temel gerilim vakası köylü kadınların toplumdaki meselesidir. Eserdeki diğer tali gerilim unsurları, bir adamın robot kadına âşık olması, onunla evlenmesi, durmadan çalıştırması ve robotun çökmesine neden olmasıdır. Metinde ev işlerine dayanamayıp çöken robotun durumu şöyle tasvir edilmiştir:

Özbekçesi:	Türkçe aktarması:
<p>Эксплуатация! Эрталабдан кечгача тинмади-я! Бир минут дам олгани йўқ, бечора, бир минут! Юв, тозала, тик, яма, супур! Бир чакирим наридан сув олиб либ, кир ювади! Манави тезак ёқиладиган лаънати ўчоингизда овқат қиласди! Еб тўймайдиган очофат молларингиз бор: эрталабдан кеч-гача ўт бер, ем бер, сув бер! Хамир коради, сигир соғади, куви пишади! Э, бу уйингизнинг иши тугайдими ўзи, йўқми?! Бундан ташқари, далага чиқади! Минг чаноқقا минг эгилиб пахта теради! Кирқ-эллик кило нарсани кўтариб, хирмонга олиб боради! Ахир, бу дўзах азобларига қандай дош берсин, қандок чидасин?! (Мехр билан.) Ахир, у темир-ку, Кўчкор ака, темир!.. Уни авайлаш керак, эҳтиёт қилиш керак!.. У ўзини ўйламайди, қийналиб кетдим, дейдиган тили йўқ. Индамас экан, деб эшакдай ишлатавериш керакми, ахир?! «Пак» этиб жони чиқиб кетгунча әзвавериш керакми?! Йў-ўқ, сиз юраги тош одамсиз, Кўчкор ака! [5, 10 б.]</p>	<p>Fazla çalıştırılmış! Sabahtan akşamaya kadar hiç dinlenmemiş. Bir dakika bile durmamış! Yıka, temizle, dik, yama, süpür! Bir kilometre uzak kaynaktan su taşıyıp çamaşır yıkar! Dışarıda tezek yakılan ocakta yemek hazırlar! Doymak bilmeyen ev hayvanlarınız var: Sabahdan akşamaya kadar ot ver, yem ver, su ver! Hamur pişirmek, sığır sağmak, ayran yapmak! Oh, bu ev işi biter mi yok mu?! Bunlardan başka evin dışarıındaki işler var. Bin kere eğilip pamuk toplar! Kırk ya da elli kilo çuvalı taşıyıp ambara götürür!</p> <p>Sonuçta, bu cehennemin işkencelerine nasıl dayanabilir?! (Merhametle) Koçkor abi, ne de olsa demir, demirdir!.. Bakıma ihtiyacı var, bakılması gerekiyor! O kendisini düşünmez, yorulduğunu söyleyecek dili yok. Ses çıkmadı diye eşek gibi kullanılması doğru muydu?! Canı çıkanca kadar kullanmak lazım mıydı?! Hayır, sen katı yürekli bir adamsın Koçkor abi!</p>

Bu cümlelerde belirtilen tasvirlerle ev işleriyle uğraşan köylü kadınların durumu çağrılmıştır. Bunun yanı sıra metinde ideal-hakikat çatışması aşk ekseninde ele alınmaktadır. Yazar, ahlaki toplumsal normlardan dini inanç konusu üzerinde de durur. Olaylar güz mevsiminde üç günlük bir zaman diliminde, zamanda kırılmalar ve sıçramalar olmadan, tek bir çizgide sahnelenmiştir.

Sonuç olarak yazar, toplumsal gerçekçilik açısından Özbek toplumundaki kadınların yerini göstermek için sanata has bir şekilde olayları mizahlı ifadelerle canlandırmaktadır.

Geçmiş ve geleneği ortak Türk halklarının edebiyatı bir bütündür. Kültürler arası benzerlikler, değişimler ve farklılıklar toplumsal gerçekçilik açısından ele alınmış edebi eserlerden de görmek mümkündür. Lehçeler arasında edebi eserlerin tanıtılması, karşılaştırılması ve aktarılması bu bütünlüğü ortaya çikarma açısından önemlidir. Dolayısıyla bu tür çalışmaların artmasını temenni ederiz.

Kaynaklar

1. Отабек, Шодман. *Дурмон ханомалари*. Тулдирилган ва кайта ишланган 5-нашри. -Ташкент: "Sharq", 2016. - 528 б.
2. Aktaş, Şerif .*Şiir tahlili. Teori – Uygulama*. Ankara: Akçağ Yayıncıları, 2009. –s. 280.
3. Aktaş, Şerif . *Anlatma Esasına Bağlı Edebi Metinlerin Tahlili. Teori ve Uygulama*. - Ankara: Kurgan Edebiyat Yayıncıları, 2013. –s. 220.
4. Çetin, Nurullah. *Roman Çözümleme Yöntemi*. 10. Baskı. -Ankara: Öncü Kitap Yayıncıları, 2011. –s. 304.
5. Бошбеков, Шароф (yayın yılı belirtilmemiş). *Темир хотин (комедия)*. www.ziyouz.com kutubxonasi. 48 sayfa. -Erişim tarihi: 23.02.2020.
6. Çetin, Nurullah. *Şiir Çözümleme Yöntemi*. 13. Baskı. -Ankara: Akçağ Yayıncıları, 2015. – s. 288.
7. Yıldız, Naciye. “Türk Dünyası Fıkralarında “Gelin” Olmak” *Millî Folklor*, Sayı: 130, Yaz 2021, s. 70-83.
8. Uşenmez, Emek. Modern Özbek Edebiyatı, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 19, 2011, s. 463-476.
9. Ikromova, G. Some phonetic features of Sharof Boshbekov's dramas, *Scientific journal of the Fergana State University*: Vol. 2 , Article 27. 2019. Page 134-136.
10. Karabulut, Tufan. Gerçekin Yeniden İnsasında Tiyatroda Gündelik Dilin Kullanımı, *Medeniyet Sanat - İMÜ Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2020, s. 27-43.

Андратпа

1980 жылдардағы өзбек драматургиясының дамуында бірегей жазушы Шароф Бошбековтің үлесі мол. Оның пьесаларында реалистік көзқарас басым екенін аңгаруға болады. Жазушының шығармаларында қоғамдағы олқылықтар юморлық сипаттаулар арқылы тұспалдап көрсетілген. Оның драмалық еңбектерінде тарихтың терең қойнауынан ғөрі, заман оқигалары мен құбылыстары бейнеленген. Сонымен катар шығармаларында ауылдық елді-мекендер мен шаруа кіслердің тұрмысы сынни тұрғыдан баяндады. Бұл зерттеуімізде Шароф Бошбековтің «Темир хотин» комедиясын казіргі таңда түрік әдебиетінде кеңінен қолданылып жүрген заманауи мәтінталдау әдісі арқылы талдап, мәтіннің әдеби құндылығы мен жазушының көзқарасын анықтауға тырыстық. Мәтін талдау барысында 1980–1990 жылдар арасындағы өзбек елінің саяси және мәдени көрінісі, мәтіннің құрылымы, кейіпкер, уақыт пен кеңістік ұғымдарының өзара байланысы кешенді түрде сараланды. Сонымен катар шығарманың тілдік ерекшелігі мен жазылу стилі айшықталды.

Кілт сөздер: Өзбек әдебиеті, отбасында әйелдің рөлі, комедия жанры, өмір шындығы, мәтін талдау.

(Е. Жиенбаев, Ш. Джумабаева. Шароф Бошбековтің «Темир хотин» пьесасының поэтикасы)

Аннотация

Шароф Бошбеков, уникальный писатель, сыгравший важную роль в развитии узбекской драмы 80-х годов. Очевидно, что в его пьесах преобладает реализм. В произведениях писателя недостатки общества подразумеваются юмористическими описаниями. Его драматические произведения изображают события и явления того времени, а не глубины истории. Его произведения также критически описывают жизнь сельских жителей и крестьян. В данном исследовании мы проанализировали комедию Шарофа Бошбекова «Железная женщина» с помощью современного метода анализа текста, который сегодня широко используется в турецкой литературе, и попытались определить литературную ценность текста и взгляды писателя. Анализ текста всесторонне проанализировал политический и культурный ландшафт Узбекистана 1980–1990 годов, структуру текста, взаимосвязь между концепциями персонажа, времени и пространства. Кроме того, уточнены языковые особенности и стиль письма работы.

Ключевые слова: Узбекская литература, роль женщины в семье, жанр комедии, реальность, анализ текста.

(Е. Жиенбаев, Ш. Джумабаева. Поэтика пьесы Шарофа Бошбекова «Темир Хотин»)